

Auksinis lietuviškų radijo programų JAV amžius

Dalia CIDZIKAITĖ

Buvo laikai, kai Jungtinėse Amerikos Valstijose lietuvišką žodį radijo bangomis transliavo net dvidešimt penkios lietuviškos radijo programos. Tai buvo laikai, kai, pasak neseniai disertaciją apie Amerikos Lietuvių Bendruomenės audiovizualinės žiniasklaidos raidą 1944–1990 metais Vytauto Didžiojo universitete apgynusios **dr. Inos Ėmužienės**, lietuviškos radijo laidos, kaip ir spauda, JAV lietuvių namuose buvo kasdienio gyvenimo dalis, skirta susižinojimui ir pramogai. Praėjus daugiau nei 70 metų, šiandien, Inos žiniomis, Amerikoje tėra likusios dvi lietuviškos radijo programos: „Tėvynės garsai“ Klivlande ir „Tėvynės garsai“ Hartforde.

Dr. Ina Ėmužienė prie įėjimo į
Lietuvių klubą Klivlande, 2015 m.
Inos Ėmužienės asm. archyvo
nuotr.

Audiovizualine žiniasklaida JAV susidomėjusi dar studijuodama bakalauro programoje, Ina magistriniame darbe tyrinėjo 1966–1978 metais JAV veikusią Anatolijaus Šluto TV programą „Lietuviai televizijoje“ (magistro darbas, VDU, 2011). Disertacijoje ji savo tyrimą išplėtė iki radijo. Pasak istorikės, jai patiko tarpdisciplininio tyrimo idėja, leidusi susitelkti ne tik į istoriją, bet ir per žiniasklaidą pažvelgti į lietuvių bendruomenę. „Žvelgiant per spaudą gali būti vienoks žvilgsnis, o per audiovizualinę mediją – kitoks, gyvesnis“, – įsitikinusi Ina.

Ina yra pirmoji, pasiryžusi tyrinėti JAV lietuvių radiją ir televiziją, todėl darbą teko pradėti nuo pradžių – programų ir joje dirbusių žmonių surašymo. Istorikei pavyko užfiksuoti dvi televizijos ir 58-ias 1940–1991 metais JAV veikusias lietuviškas radijo programas. Ieškodama jų, humanitarinių mokslų daktarė rėmėsi keletu šaltinių: Sigito Žilionio tinklalapyje paskelbta radijo programų statistika, Amerikos lietuvių spauda bei gyvais radijuje dirbusių žmonių liudijimais ir archyviniais

dokumentais. Skirtingai nei spauda, retos radijo programos archyvas išliko iki šių dienų. Tik viena kita jų įrašinėjo savo laidas ir jas archyvavo. Be to, radijo programos pasižymėjo ir nedideliu pasiekiamumu - ypač mažesnės programos sulaukdavo nedaug atgarsių spaudoje, jų klausė ir apie jas žinojo tik vietos lietuviai.

Amerikos lietuvių radijo programose dirbo daug lietuvių, kurie nebūtinai vedė laidas. „Nenustebkite JAV lietuvių žinyne pamatę, jog apie 20-30 proc. visuomenės veikėjų vienokiu ar kitokiu būdu dalyvavo lietuviškų radijo programų veikloje“, - sako Ina. Pasak istorikės, jos tyrinėjamu laikotarpiu ypač populiarūs buvo lietuviški radijo klubai. Paprastai tai buvo neformali organizacija, vėliau, pasikeitus JAV įstatymams, tapusi pelno nesiekiančia organizacija, būrusi žmones, kurie finansiškai rėmė pasirinktą radijo programą: mokėjo abonemento arba klubo nario mokestį, padėdavo organizuoti lėšų telkimo renginius, kiti dalyvavo radijo programos valdyboje ir pan. Klubai buvo organizuojami net ir prie komercinių lietuvių radijo programų. Pavyzdžiui, šalia komercinės, šeimai priklausiusios Sophie Barcus radijo programos (be pertraukos Čikagoje ir jos apylinkėse gyvavusios 55 metus - nuo 1932 iki 1987 metų) sėkmingai veikė ir Barcus radijo klubas.

Eteryje - Sophie Barcus.

Barcus radijo programos metinis pokylis

Sophie Barcus su pikniko dalyviais

Sophie Barcus radijo programos piknikas

Sophie Barcus radijo programos piknikas

***Lithuanian Archives Project* nuotraukos**

Lietuviškų radijo programų gyvavimo amžių nulemdavo pora dalykų: turinys ir finansinė parama. Aiškiai pastebimos konkurencijos tarp lietuviškų radijo programų nebuvo, o jų ilgaamžiškumas dažnai priklausydavo nuo transliuojamo turinio, tiksliau – ar jis atitiko klausytojų skonį ir pageidavimus. Nors mažame lietuviškame telkinyje veikusiai radijo programai tai beveik negaliojo – vietos lietuviai klausė tai, kas buvo pasiekiamą jų radijo bangomis, didesnių telkinių radijo klausytojai jau keldavo tam tikrus reikalavimus. Ina pastebi, jog klausytojai reikalavo aukštesnio radijo laidų lygio, geresnės muzikos, švaresnės lietuvių kalbos ir pan. „Didesniuose telkiniuose veikusios radijo programos daug dėmesio skirdavo laidų kokybei, nes jei žmonėms nepatikdavo tai, ką jie klausė, jie tos programos nerems.“ Yra likę klausytojų atsiliepimų, kuriuose jie kritikuoja prastą lietuvių kalbą, menką, neprofesionalų laidų turinį.

JAV lietuvių radijo programų kaitą tyrusi istorikė pastebėjo vieną įdomų jų raidos bruožą. Pasak jos, užsidarius vienai programai, beveik iškart atsidarydavo nauja programa. Jei vienu metu radijo programų veikdavo daugiau, per ateinančius 3–5 metus jų skaičius ir vėl sugrįždavo prie pradinio. „Lietuvių bendruomenė kažkokiu

būdu atsirinkdavo, todėl ilgainiui likdavo viena programa, kurią skaitytojai remdavo labiausiai, – savo įžvalga pasidalijo Ina. – Radijo pakilimo laikotarpiu, apie 1950-uosius, kai per metus atsidarydavo po 2-3 naujas lietuviškas programas, vienu metu visoje Amerikoje veikė apie 17-18 lietuviškų programų.“ Taigi, apibendrina Ina, lietuviškoje bendruomenėje vyravo radijo programų pasiūlos ir poreikio pusiausvyra.

Didžioji dauguma lietuviškų programų buvo paprastos struktūros, daugiausia dėmesio būdavo skiriama vietos žinioms, lietuviškai muzikai, vietos lietuvių verslo reklamavimui. Tačiau pasitaikė ir tokių, kurios net ir šių dienų tyrėjui palieka įspūdį. Pasak Inos, iš tų lietuviškų radijo programų, kurias ji turėjo galimybę perklaudyti, išsiskyrė jau anksčiau minėta Sophie Barcus radijo programa. Gavusi progą pasiklaudyti 1951 ir 1953 metų įrašų, beje, įrašytų ant vielinio įrašo, istorikė neslepia, jog šiandieniniam klausytojui keistai ir kartais net juokingai skambėtų to meto lietuvių kalba. Tiesa, primena ji, paklausęs amerikietišku tų pačių metų radijo laidų, pamatai, jog būta ir labai daug panašumų: ta pati programos struktūra, kalbėjimo maniera. „Negali sakyti, kad to meto lietuviškos programos išsiskiria iš bendro konteksto, – sako Ina, – gal šiek tiek trūksta profesionalumo, tik tiek.“ Nuo dabartinių radijo laidų JAV lietuvių programos skyrėsi itin didele gausa reklamos, nes beveik visos jos iš to gyveno. Kita vertus, net ir reklamos atspindi to laiko JAV Lietuvių Bendruomenės gyvenimą.

Radijo programos „Margutis“
apdovanojimai, 1972 m.

Naujos lietuviškos programos atsiradimo pradžioje laidos trukmė paprastai nesiekdavo ilgiau nei 30 min. Ilgiau padirbėjus, nusistovėdavo valandos ar pusantros valandos laikas. Beje, iki tol, kol atsirado galimybė laidas įrašyti į juosteles, o vėliau – kasetes, visos programos buvo transliuojamos gyvai. Inos duomenimis, daugiausia laidų transliavo Barcus radijo programa, turėjusi kasdienes valandos ilgumo programas. O dar vieną dieną transliavo antrą programą „vakarėlį“, trukusį gal dvi ar pusantros valandas, eteryje vykdavo spektakliai-vakaruškos. Kita didesnė lietuvių radijo programa „Margučio radijas“ taip pat transliavo kasdienes valandos ar pusantros valandos trukmės programas. Ši programa turėjo literatūros, teatro, religines valandėles su kunigo pamokslais

ir pan. „Užtat visi ir žino „Margutį“, – sako Ina, – nes jis buvo vienas iš didesnių JAV lietuvių radijo projektų, transliavusių ilgiausiai.“ Klivlande iki šiol tebeveikianti „Tėvynės garsų“, dar žinoma kaip Juozo Stempučio, radijo programa, buvo girdima kartą per savaitę.

„Margučio“ studijoje, 1972 m. VDU Išeivijos instituto archyvas

Nors didžioji dauguma lietuviškose radijo programose dirbusiųjų buvo savamoksliai, tiesa, entuziazmo ir meilės radijui tikrai nestokoję lietuviai, tarp jų buvo ir keletas tokių, kurie dirbo JAV radijo ar net TV programose. Pavyzdžiui, Povilas Šaltimieras, „Šaltimieros“ radijo programos įkūrėjas, tiek Amerikos, tiek lietuvių visuomenėje buvo žinomas kaip „šoumenas“. Jis rengė amerikietiškus renginius ir paraleliai transliavo lietuvišką programą su muzika ir vakarėliais, organizuodavo didžiulius piknikus, į kuriuos susirinkdavo iki 10 000 žmonių. Kitas radijo ir TV žmogus Kazė Brazdžionytė, jau iš DP kartos, buvo profesionaliai radiją studijavusi, dirbusi TV ir kartu kūrusi lietuviams aukštesnio kultūrinio lygio programą, savo eteryje leisdavusi operą.

Pačią Iną labiausiai suintrigavo du lietuviškojo radijo JAV entuziastai. Tai Jokūbas Stukas ir Juozas Stempučis. J. Stukas, Amerikoje gimęs grinorių sūnus, savo pirmąją radijo programą įsteigė būdamas 14-os metų. Kariavo kare, iš jo sugrįžęs atkūrė programą nauju pavadinimu „Lietuvos atsiminimai“. Istorikė teigia, jog J. Stukas buvo kultūrinio lietuviškumo puoselėtojas, nes šalia radijo programos jis įkūrė ir klubą, kuriame veikė moterų choras „Rūta“, vėliau to paties pavadinimo kaip ir choras tautinių šokių grupė, kuriuos jis visur vežiojosi su savimi. Jis net lietuvišką TV šou pats pirmasis sukūrė. Dirbo ekonomikos profesoriumi universitete. „Manau, jo programa taip ilgai išsilaikė todėl, kad, pradėjęs dirbti universitete, jis savo radijo programą perkėlė į universiteto radijo stotį, – įsitikinusi istorikė. – Programa išsilaikė labai ilgai, gal iki 1993-ųjų.“

„J. Stempučio atvejis man patiko todėl, kad jis buvo aktyvus Klivlando bendruomenės narys, vis ką nors organizuodavo“, – apie dar vieną Amerikos lietuvių radijo žurnalistą ir visuomenininką pasakoja humanitarinių mokslų daktarė. J. Stempučis lietuvių kalba transliuotą programą perėmė iš grinorių kartos. Sukūrė radijo klubą, po to jo atsisakė. Aktyviai dalyvavo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės veikloje, kur kėlė radijo programų svarbą ir problemas, rengdavo

konkursus. J. Stempužis buvo ir Baltijos šalių radijo programos iniciatorius. Jis buvo lietuviškos laidos programoje prodiuseris, latviai ir estai turėjo savo prodiuserius. Programa išsilaukė apie porą metų. Po J. Stempužio mirties vadovavimą „Tėvynės garsams“ perėmė jo žmona Aldona. Inos duomenimis, šiomis dienomis prie radijo programos veiklos prisideda ir Stempužių sūnus.

Vos Amerikos lietuvių audiovizualinės žiniasklaidos paviršių prakrapščiusi Ina teigia, jog vis dar liko daug netyrinėtų krypčių ir temų. Be noro išleisti knygą pagal neseniai parašytą disertaciją, istorikė pasvajoja ir apie tinklalapio, kuriame galima būtų išvysti visų JAV lietuvių radijo programų geografiją ir statistiką, sukūrimą, geriau pažinti radijo bendradarbius. „Pati tema yra daugiasluoksnė, – sako ji. – Galima kalbėti apie kairiujų ir dešiniųjų konfliktą, kuris paryškino ne tik nesantaiką pačioje bendruomenėje, bet ir savotišką lietuviškos visuomenės savimonės lūžį suvokiant komunizmą ir jo prigimtį. Kita vertus, per tą konfliktą atsiskleidžia ir pačios Amerikos visuomenės pokyčiai Šaltojo karo priešaušryje.“ Pasak Inos, kiekvieną programą galima būtų tirti per politikos ir kultūros prizmę. Pavyzdžiui, Niujorke veikusi Romo Kezio radijo programa „Laisvės žiburys“ buvo ypač politiškai angažuota, užsiėmė didele lobistine veikla, rengė peticijas, prisidėjo prie Simo Kudirkos klausimo iškėlimo. Kita, dar visiškai netyrinėta tema būtų radijo teatras. Istorikė nenorėtų apeiti ir įdomaus fakto, jog „Margutis“ nuo 1988 metų savo laidas transliavo iš lenkų stoties „We’re Chicagoland’s Ethnic Voice“ (WCEV).

pasauliolietuvis.lt

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

